

2 INTARPAS

Į ILGALAIKĘ EKONOMINĘ GEROVĘ ORIENTUOTOS INVESTICIJOS

Viešosios investicijos yra svarbi valdžios sektoriaus priemonė, ne tik padedanti mažinti ekonominių ciklų svyravimus trumpuoju laikotarpiu, bet ir skatinti ilgalaikį šalies ekonomikos ir visuomenės gerovės augimą. Vis dėlto turimi investiciniai tikslai gali būti pasiekti tik tinkamai nukreipiant ir įgyvendinant investicinius projektus. Lietuvos Vyriausybei patvirtinus 6,3 mlrd. Eur investicijų iki 2021 m. pabaigos planą, be to, turint istorinę galimybę per ateinančius septynerius metus pretenduoti į beveik 18 mlrd. Eur lėšų iš daugiametės finansinės perspektyvos ir *Next Generation EU* priemonės, itin svarbu užtikrinti efektyvų šių lėšų panaudojimą.

Investicinės priemonės turėtų būti pasirenkamos atsižvelgiant į jų naudingumą, kritiškai vertinant ir tikslinant poreikį. Investicinių projektų naudingumas turi būti vertinamas remiantis sąnaudų ir naudos analize, kuri šiuo metu Lietuvoje taikoma itin retai ir dažniausiai keičiama poveikio vertinimu¹⁵. Pasitelkta sąnaudų ir naudos analizė atskleistų tikrąją investicijų kainą: kokia nauda visuomenei bus sukurta ir kiek biudžeto lėšų reiks skirti šių investicijų palaikymui ateityje. Visa tai padėtų efektyviau panaudoti turimus ribotus valstybės išteklius. Kritiškai persvarstomos turėtų būti ir jau anksčiau apibrėžtos investicijų priemonės. Didžioji dalis investicijų – už daugiau nei 4 mlrd. Eur – buvo suplanuotos dar iki pasaulį sukrėtusios pandemijos, tačiau pandemija atvėrė naujų galimybių, tokių kaip, pavyzdžiui, verslo ketinimai trumpinti tiekimo grandines ir perkelti tam tikras veiklas į Europą. Pasikeitusi ekonominė padėtis taip pat galėjo sumažinti planuotų investicijų naudą, dėl ko galbūt verta atsisakyti kai kurių projektų ir juos pakeisti perspektyvesniais.

Skirstydama investicijas valstybė prioritetą turėtų skirti sritims, už kurias ji yra tiesiogiai atsakinga. Tai apima tokias sritis kaip viešoji tvarka, švietimas, sveikatos apsauga, transporto infrastruktūra, miestų apšvietimas, viešosios erdvės ir kitos viešojo sektoriaus sritys. Valstybės funkcijoms ir viešosioms gėrybėms priskirtose srityse privačiojo sektoriaus vaidmuo yra gana menkas, todėl sunku tikėtis, kad, neskiriant reikiamo finansavimo, valstybė galėtų palaikyti pakankamai kokybišką prisiimtų funkcijų vykdymą.

Atsižvelgiant į minėtus investicijų atrinkimo principus, tarptautinių institucijų rekomendacijas¹⁶ ir šalyje egzistuojančius iššūkius, išskirtinos šios prioritetinės investicijų sritys.

Prisitaikymas prie COVID-19 sukeltų pokyčių. Ši investicijų sritis turėtų apimti tiek sveikatos apsaugos, tiek švietimo, tiek nuotolinio darbo iššūkius. Sveikatos apsaugos srityje svarbu modernizuoti sistemą efektyvinant procesus, gerinant teikiamų paslaugų kokybę, užtikrinti reikiamų medicininių išteklių pakankamą tiekimą ir laiku, įgyvendinant technologinius sprendimus, užtikrinančius sistemos tvarumą ir saugumą. Šį poreikį dar labiau išryškino kilusios problemos po užpiltų E. sveikatos serverių. Priklausomybę nuo užsienio medicininių priemonių pasiūlos padėtų spręsti pasiūlos vietinėje rinkoje didinimas per, pavyzdžiui, investicines priemones, orientuotas į įmones, galinčias gaminti reikiamą produkciją. Švietimo srityje kokybiniai švietimo rodikliai seniai signalizavo apie poreikį reformuoti švietimo sistemą, o koronaviruso protrūkis išryškino egzistavusias problemas. Išaugus nuotolinio mokymo poreikiui, investicijos į mokyklų modernizavimą, švietimo sistemos pritaikymą nuotoliniam mokymui padėtų ne tik gerinti švietimo sistemos situaciją, tačiau ir sklandžiai organizuoti mokymo procesą nuotoliniu būdu. Augant nuotoliniam darbui, verslams keliantis į elektroninę erdvę, svarbu plėsti galimybes dirbti nuotoliniu būdu, skaitmenizuoti ekonomiką ir kelti žmonių kompetenciją, nes tik didėjanti kompetencija leis sėkmingai pasinaudoti atsirandančiomis techninėmis galimybėmis.

Demografinių ir regioninių iššūkių sprendimas. Mažėjantis gyventojų skaičius ir senstanti visuomenė

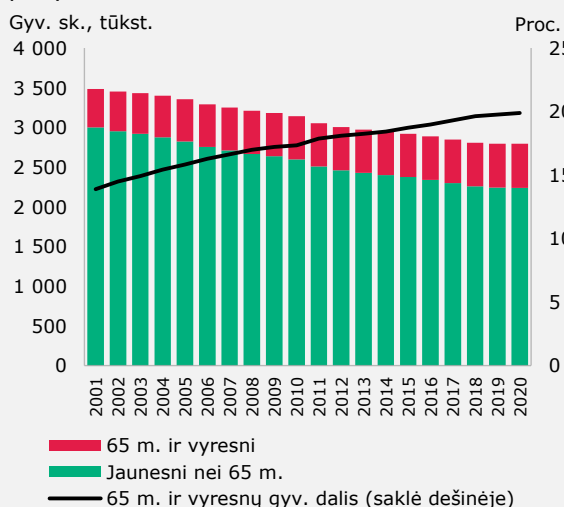
¹⁵ Poveikio analizė dalį ekonominių sąnaudų paverčia ekonomine nauda.

¹⁶ IMF (2019, šaltinis internete [čia](#)), EK (2020, šaltinis internete [čia](#)), OECD (2019, šaltinis internete [čia](#)).

(žr. A pav.) kelia daug iššūkių – nuo mažėjančios ir senstančios darbo jėgos iki nepritaikytos infrastruktūros vyresnio amžiaus gyventojams. Tad tampa vis svarbiau užtikrinti senėjančios visuomenės poreikius atitinkančią fizinę ir socialinę infrastruktūrą. Demografinė kaita turi įtakos ir regioniniams netolygumams Lietuvoje, kai, mažėjant jaunų ir aukštos kvalifikacijos žmonių periferiniuose regionuose¹⁷, kartu menksta tų regionų ekonominės plėtros galimybės, didėja pragyvenimo lygio atotrūkis nuo didžiųjų miestų, formuojasi struktūrinis nedarbas. Mažėjantis darbo jėgos skaičius ir senėjanti visuomenė didina nuolatinio mokymosi poreikį, o pasaulinė pandemija stipriai keičia iki šiol susiformavusią darbo praktiką. Tad svarbu investuoti į mokymosi visą gyvenimą sistemos kūrimą, nuotolinio mokymosi galimybes, programas, orientuotas į reikiamų įgūdžių ir gebėjimų suteikimą. Tai darbo neturintiems asmenims, persikvalifikuoti norintiems ar vyresnio amžiaus žmonėms realiai padėtų įsilieti į darbo rinką. Regioninių netolygumų problemas galėtų padėti spręsti ir investicijos į susisiekimo paslaugų tinklo plėtrą.

Lietuvoje visuomenė sparčiai senėja.

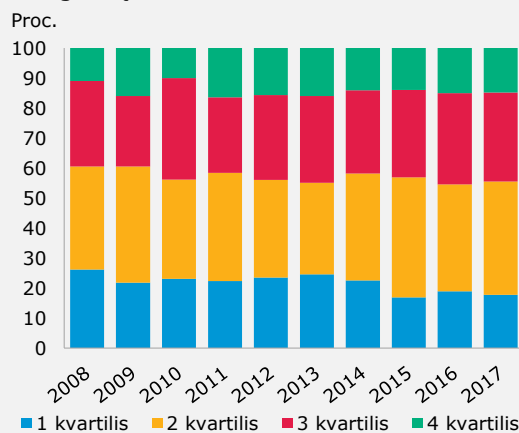
A pav. Gyventojų skaičiaus ir amžiaus struktūros pokyčiai 2001–2020 m.

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Lietuvoje dominuoja mažesnio ir vidutinio sudėtingumo produktų eksportas, o eksporto struktūra keičiasi lėtai.

B pav. Lietuvos eksportas* pagal sudėtingumą**

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas, *The Atlas of Economic Complexity* ir Lietuvos banko skaičiavimai.
* Lietuviškos kilmės be mineralinių produktų.
** Produktai pagal sudėtingumą suskirstyti nuo 1 iki 4 kvartilio, 4 kvartilis rodo sudėtingiausių produktų eksporto dalį.

Švietimo sistemos reforma. Ji sudarytų galimybes keisti žmogiškojo kapitalo – vieno pagrindinių ekonomikos skatinamųjų veiksnių – kokybę. Nors švietimo išlaidos, palyginti su BVP, Lietuvoje yra didesnės už ES vidurkį, kokybiniai švietimo rodikliai rodo, kad situacija yra netenkinanti¹⁸. Stringant mokyklų tinklo optimizavimo programai, vis didesnė švietimo sistemos išlaidų dalis atitenka ūkinėms reikmėms, o tiesioginėms ugdymo funkcijoms vykdyti, įskaitant darbo užmokestį, – mažėja. Tai apsunkina gabių specialistų pritraukimą, todėl kenčia ugdymo rezultatai. Be ekonominio švietimo sistemos efektyvinimo, apie kurį daug kalbama viešojoje diskusijoje, ne mažiau svarbu tobulinti mokymo turinį ir ugdymo metodus, kuriems kol kas skiriama gerokai mažiau dėmesio. Švietimo sistemos reforma turi apimti ir aukštąjį mokslą. Nors Lietuvoje gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, dalis yra didesnė už ES vidurkį, tačiau, remiantis Pasaulio ekonomikos forumo parengta Pasaulio konkurencingumo ataskaita, Lietuva atsilieka pagal tokius rodiklius kaip įgijusių aukštąjį išsilavinimą įgūdžiai (82 vieta iš 141), paprastumą rasti darbuotojus su reikiamais įgūdžiais (124 vieta)¹⁹. Reikalinga efektyvi universitetų konsolidacija, orientacija į pasiektus aukštųjų mokyklų kokybinius rezultatus, o ne tik kiekybę pagrįstą finansavimą. Švietimo reforma turėtų apimti ir perkvalifikavimo bei apmokymo programų kūrimą ir plėtrą tam, kad būtų kuriamas realiai veikiantis mokymosi visą gyvenimą modelis, kuris yra reikalingas senstančios visuomenės ir besikeičiančių technologijų kontekste. Dėl

¹⁷ Periferiniai regionai – regionai, išskyrus Vilnių, Kauną ir Klaipėdą.

¹⁸ Programme for International Student Assessment, 2018, OECD (šaltinis internete [čia](#)).

¹⁹ World Economic Forum, 2019. The Global Competitiveness Report 2019 (šaltinis internete [čia](#)).

skaitmenizacijos ir robotizacijos bei dėl perėjimo prie klimatui neutralios ekonomikos modelio darbo rinka transformuosis, kai kurios darbo vietos išnyks, tad būtina tam rengtis, investuojant į naujų darbuotojų gebėjimų ugdymą.

Aukštosios technologijos. Lietuvoje vis dar dominuoja mažesnio ir vidutinio sudėtingumo gaminių eksportas, o aukščiausio sudėtingumo gaminių eksporto dalis pastarąjį dešimtmetį iš esmės nedidėja²⁰ (žr. B pav.). Nors iki šiol tokia specializacija Lietuvos konvergencijos reikšmingiau neribojo, tačiau, brangstant darbo jėgai, tai gali tapti svarbiu tvarią ekonomikos raidą ribojančiu veiksniu. Valdžios sektoriaus investicijų nukreipimas aukštesnės pridėtinės vertės gamybai skatinti, aukštųjų technologijų (IT, biotechnologijų, farmacijos ir kt.) vystymui ir viešojo sektoriaus skaitmenizacijai (elektroninio balsavimo diegimui, biurokratijos skaitmenizavimui ir kt.) padėtų didinti kuriamų prekių ir teikiamų paslaugų pridėtinę vertę, kelti darbo jėgos kvalifikaciją, tai galėtų pagreitinti ekonomikos transformaciją, kuri prisidėtų prie tolesnės tvarios Lietuvos konvergencijos. Aukštųjų technologijų plėtrą skatintų investicinės priemonės, skirtos plėtrą vykdančioms ir su kapitalo nepakankamumu susiduriančioms įmonėms, kuriančioms naujus ir technologiškai pažangius produktus, 5 G tinklo vystymas, infrastruktūros gyvybės mokslams kūrimas, užtikrinant galimybę įgyvendinti komercializavimo etapus.

Klimato kaita. Žaliųjų technologijų kūrimas ir vystymas galėtų padėti Lietuvai kopti vertės grandinę į viršų, sustiprinti eksporto konkurencingumą ir prisidėti prie tolesnės pajamų konvergencijos. Sprendžiant pasaulines klimato kaitos problemas ir siekiant bendrų ES tikslų²¹, svarbu investuoti į šviesią energiją. Tai atneštų ir didelę ekonominę grąžą, kadangi švarios energijos ekonominė grąža 3–8 kartus viršija pradines investicijas²². Atsinaujinančios energijos panaudojimo plėtra, viešojo transporto infrastruktūros modernizavimas ar alternatyvių transporto rūšių infrastruktūros vystymas, pavyzdžiui, elektromobilių tinklo plėtra, energijos naudojimo efektyvumą didinantys daugiabučių renovacijos projektai ne tik padėtų spręsti klimato kaitos problemas, tačiau prisidėtų ir prie ekonomikos modernizavimo. ES artimiausiais metais tam skirs ypač daug dėmesio ir papildomų lėšų, todėl verta šia linkme kreipti Lietuvos verslo ir mokslo paskatas, ieškoti draugiškų klimatui sprendimų, kurie bus paklausūs visoje ES.

Finansų ministerijos parengtame Ateities ekonomikos DNR plane išskirtos prioritutinės investicijų kryptys yra žmogiškasis kapitalas, skaitmeninė ekonomika ir verslas, inovacijos ir moksliniai tyrimai, ekonominė infrastruktūra bei klimato kaita ir energetika. Šios kryptys iš esmės atitinka ir yra suderinamos tiek su anksčiau išvardytomis prioritutinėmis sritimis, tiek su ES fondų 2021–2027 m. prioritetais Lietuvai²³. Vis dėlto, siekiant ekonomikos transformacijos ir efektyvaus investicinių lėšų panaudojimo, svarbios ne tik investicijų kryptys, bet ir jų turinys. Pasirinktos investicijų priemonės turi būti orientuotos į realų poveikį ekonomikai. Pavyzdžiui, perkvalifikavimo arba kvalifikacijos kėlimo programos taikomos jau kurį laiką, tačiau norimi rezultatai vis dar nėra pasiekiami. Galbūt reikia pasitelkti privačiojo sektoriaus ar užsienio konsultantus, specialistus, siekiant sukurti tikrai turinio prasme kokybiškus projektus, kurie leistų pasiekti norimų tikslų su paskirtomis lėšomis. Klausimų kelia ir tai, kad kai kurios investicijų priemonės Ateities ekonomikos DNR plane aprašomos aptakiai, neatskleidžiant jų esmės, nors tam tikrais atvejais joms numatomos milžiniškos lėšos. Siekiant efektyviai panaudoti investicines lėšas, svarbu užtikrinti ir efektyvų atsakomybių paskirstymą, į tai ypač svarbu atkreipti dėmesį įgyvendinant, pavyzdžiui, perkvalifikavimo ir (arba) kvalifikacijos kėlimo priemonę – už ją yra atsakinga Švietimo, mokslo ir sporto ministerija (18 mln. Eur), Ekonomikos ir inovacijų ministerija (42 mln. Eur) ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (5,9 mln. Eur).

²⁰ Aleknevičiūtė E. ir kiti (2020). Lietuvos ekonominės konvergencijos ir darbo rinkos iššūkiai. Teminių straipsnių serija Nr. 31, Lietuvos bankas.

²¹ Iki 2050 m. tapti poveikį klimatui neutralizavusiu žemynu.

²² International Renewable Energy Agency, 2020. Global Renewables Outlook: Energy Transformation 2050 (šaltinis internete [čia](#)).

²³ Pažangesnė, žalesnė, geriau sujungta ir socialiai atsakingesnė Lietuva (šaltinis internete [čia](#)).